

Możliwości i kierunki aktywizacji gospodarczej obszarów problemowych rolnictwa w Polsce w opinii władz lokalnych

Jan Jadczyzyn, Andrzej Rosner

Zakład Gleboznawstwa Eroзии i Ochrony Gruntów, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy,
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy, Polska
Zakład Ekonomii Wsi, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN,
Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, Polska

Abstrakt. Ocenę możliwości i kierunków rozwoju działalności pozarolniczej na obszarach problemowych rolnictwa (OPR) przeprowadzono w oparciu o wyniki ankiety skierowanej do władz lokalnych, wójtów i burmistrzów. Badanie dotyczyło oceny potencjalnych kierunków rozwoju działalności alternatywnej w stosunku do rolnictwa, jak i aktualnego stanu ich rozwoju. Wykazano, że respondenci wysoko oceniają warunki rozwoju działalności pozarolniczej, a stosunkowo nisko poziom ich aktualnego rozwoju. Największe różnice dostrzeżono w przypadku działalności turystycznej, dla której bardzo dobre i dobre warunki rozwoju występują w 56,6% gmin, natomiast ocenę bardzo dobrą i dobrą dla aktualnego rozwoju wystawiło zaledwie 17,0% gmin, czyli ponad trzykrotnie mniej. Za największe bariery rozwoju działalności alternatywnej lokalne władze uważają brak środków finansowych, brak informacji o możliwościach współfinansowania nowej działalności w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) i Regionalnych Programów Operacyjnych (RPO).

słowa kluczowe: obszary problemowe rolnictwa, warunki rozwoju, działalność pozarolnicza, poziom rozwoju

WSTĘP

Warunki przyrodnicze produkcji rolniczej w Polsce wykazują bardzo duże zróżnicowanie. Świadczy o tym zarówno zróżnicowany przestrzennie syntetyczny wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP), jak i jego części składowe, wskaźniki cząstkowe charakteryzujące: jakość i przydatność gleb, rzeźbę terenu, warunki wodne oraz agroklimat (Witek i in., 1993). Zmienne warunki przyrodnicze i gospodarczo-ekonomiczne w skali kraju znajdują odzwierciedlenie w zróżnicowaniu produkcji roślinnej (Krasowicz, Kuś, 2006; Kuś, Jończyk, 2001)

Autor do kontaktu:

Jan Jadczyzyn
e-mail: janj@iung.pulawy.pl
tel. +48 81 8863421 w. 362

Praca wpłynęła do redakcji 1 sierpnia 2014 r.

oraz całego rolnictwa (Bański, 2007; Krasowicz, Kopiński, 2006; Poczta, Bartkowiak, 2012). W efekcie część regionów o gorszych walorach produkcyjnych osiąga znacząco mniejsze dochody z rolnictwa i pozostaje na niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego.

Dla obszarów wiejskich o warunkach niesprzyjających produkcji rolnej szczególnie ważne jest rozwijanie innych rodzajów działalności, a więc podejmowanie przez mieszkańców starań w celu pozyskiwania dochodów spoza rolnictwa. W przeciwnym wypadku oczekiwać można, że młodzież z tych terenów będzie migrować do obszarów o rozwiniętym rynku pracy, zatem do miast i w ich sąsiedztwo. Selektywność migracji oznacza „wypłukiwanie” obszarów, odpływ ludzi młodych, wykształconych, przedsiębiorczych, tzn. stopniowe przekształcanie się ich w obszary zagrożone demograficznie starością, zjawiskami depopulacyjnymi i kształtowaniem się niekorzystnych dla reprodukcji ludności struktur o niskim kapitale społecznym. Przeciwdziałanie takim tendencjom możliwe jest poprzez rozwój działalności pozarolniczej, a w konsekwencji pozarolniczego rynku pracy na wsi lub w układach lokalnych obejmujących pobliskie miasta.

Celem badań ankietowych było poznanie zdania lokalnych władz samorządowych na temat potencjalnych warunków oraz stanu rzeczywistego rozwoju działalności alternatywnej na obszarach OPR, a także ukazanie występujących barier i przeszkód w rozwijaniu takiej działalności.

METODYKA BADAŃ

W Instytucie Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB w Puławach opracowana została metoda wyznaczania obszarów problemowych rolnictwa (OPR)¹, a prace statystyczne prowadzone w agregacji gminnej określiły, które jednostki gminne spełniają przyjęte przez nią kryteria

¹ Rozkład przestrzenny gmin OPR można znaleźć między innymi w pracy Jadczyzyna (2009) oraz Jadczyzyna i Rosnera (2013).

(Jadczyzyn, 2009; Jadczyzyn, Rosner, 2013). Metoda zakładała, że wystarczy, aby jednostka spełniła jedno z tych kryteriów, aby znaleźć się w zbiorze OPR. W rezultacie do zbioru tego trafiło 820 jednostek gminnych, a więc 37,8% ogólnej liczby gmin wiejskich i wiejsko-miejskich poddanych analizie.

Przyjęto sześć kryteriów wyznaczania OPR, przy czym pięć z nich wiązało się z szeroko rozumianymi warunkami naturalnymi, a jedno z cechami strukturalnymi lokalnego rolnictwa. Kryteria te to:

1. Wartość wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej mniejsza niż 52 punkty, przy średniej dla kraju 66,6 pkt. Wskaźnik ten zbudowany jest w oparciu o szereg wskaźników cząstkowych, oceniających jakość i przydatność rolniczą gleb, stosunki wodne, agroklimat, rzeźbę terenu (deniwelacje i przeważające spadki terenu). Ponadto do OPR włączono obszary strefy górskiej i pewne jednostki o cechach specyficznych;
2. Niska zawartość próchnicy w glebach (mniejsza niż 1,3%);
3. Silne zakwaszenie gleby (pH mniejsze niż 4,5);
4. Zagrożenie erozją wodną w stopniu średnim i silnym.
5. Zanieczyszczenie metalami ciężkimi (zgodnie z kryteriami wyznaczonymi przez Ministerstwo Ochrony Środowiska);
6. Średnia powierzchnia gospodarstwa w gminie nie większa niż 10 ha, liczba działek w gospodarstwie większa niż 4, średnia powierzchnia działki mniejsza niż 2,5 ha.

Przy kwalifikacji gmin przyjęto założenie, że wystarczy, aby 50% obszaru danej jednostki spełniało kryterium, a cała gmina zaliczona została do OPR.

W celu sprawdzenia, w jakim stopniu lokalne władze OPR zdają sobie sprawę z potrzeby rozwoju funkcji pozarolniczych na ich terenie, przeprowadzono bardzo proste badania ankietowe za pomocą ankiety pocztowej skierowanej do wójtów/burmistrzów gmin z obszarów OPR. Badania ankietowe przeprowadzono w latach 2011/2012. Wysłano 820 i otrzymano 778 odpowiedzi włączonych do dalszej analizy, co stanowi 94,9% liczby ankiet wysłanych, oraz parę wypełnionych częściowo, z licznymi brakami danych, które w opracowaniu pominięto. Niezwykle wysoki odsetek zwrotów, praktycznie nie zdarzający się w przypadku ankiet pocztowych, ma związek z charakterem badania. Po pierwsze – respondenci to osoby pełniące funkcję publiczną i wielu z nich mogło uznać, że odpowiedź na ankietę jest ich obowiązkiem służbowym. Po drugie – Instytut wysyłający ankietę jest instytucją dobrze znaną w terenie i cieszącą się bardzo dobrą opinią, więc współpraca z nim mogła zostać uznana za nobiletującą. Po trzecie – ankietę była bardzo prosta, praktycznie składała się z trzech pytań zamkniętych, z których dwa miały strukturę złożoną. Co więcej, pytano o opinię dość ogólnikową,

nie wymagającą sięgania do dokumentów i uzasadniania jej.

Pierwsze pytanie dotyczyło warunków rozwoju danego typu działalności gospodarczej występujących w gminie, przy czym w tabelce wymieniano 15 rodzajów działalności (tab. 1). W stosunku do każdej z nich respondent proszony był o wybór i zaznaczenie jednej z możliwości: bardzo słabe, słabe, przeciętne, dobre i bardzo dobre. Identyczną strukturę miało drugie pytanie, dotyczące oceny obecnie prowadzonej działalności, a wybór również składał się z pięciu możliwych punktów: brak, słaba, średnia, dobra, bardzo dobra. Wymienione rodzaje działalności w obu pytaniach były takie same.

Trzecie pytanie, o strukturze prostej, dotyczyło tego, co stanowi główne bariery w rozwoju działalności alternatywnych wobec rolnictwa i pozostawiono respondentowi wybór: brak inicjatywy, środków finansowych, zapotrzebowania i odbioru (popytu), doradztwa i informacji o możliwym wsparciu finansowym. Pozostawiono również respondentowi opcję w postaci odpowiedzi „inne”, z której mógł skorzystać, wyjaśniając co ma na myśli, lub wybrać ją bez komentarza – co jest sposobem ucieczki od zajmowania stanowiska.

WYNIKI I DYSKUSJA

Lokalne warunki rozwoju działalności alternatywnej do rolnictwa w ocenie wójtów/burmistrzów z gmin OPR

W ankiecie przygotowanej przez IUNG-PIB sprecyzowano, że pytanie dotyczy warunków przyrodniczo-gospodarczych i społecznych, zatem należy wyraźnie podkreślić, że chodzi o warunki, a nie o potrzeby rozwijania takiej działalności. Można sądzić, że potrzeby tworzenia nowych pozarolniczych miejsc pracy i źródeł dochodów z pracy alternatywnej wobec tradycyjnie rozumianego rolnictwa występują we wszystkich gminach zaliczonych do OPR. Tradycyjnie rozumianego – bo wśród wymienionych rodzajów działalności znajdują się takie, jak „uprawa roślin na cele energetyczne ...” czy „agroturystyka”, które zwykle traktowane są jako rolnictwo wówczas, gdy termin ten rozumie się szerzej niż produkcja żywności, często wówczas podkreśla się, że chodzi o „rolnictwo wielofunkcyjne”.

Analiza pytania wskazuje więc, że autorzy mieli na myśli zarówno rozwój funkcji pozarolniczych, jak i rozszerzenie funkcji rolniczych o nowe kierunki związane z produkcją surowców dla przemysłu (zwłaszcza energetyki) oraz przetwarzaniem, magazynowaniem i drobnym handlem produktami rolnymi, a także świadczeniem usług turystycznych wykorzystujących walory gospodarstwa rolnego.

Jak wcześniej wspomniano, respondenci mieli do wyboru pięć możliwych odpowiedzi, od „słabe” do „bardzo do-

bre”. Na użytek analizy zostały one przekodowane na punkty od 1 (słabe) do 5 (bardzo dobre), co pozwala na bardziej czytelne przedstawienie uzyskanych wyników (tab. 1.).

Warto również zauważyć, że odpowiedzi udzielone przez respondentów traktować można dwojako, jako ocenę lokalnych warunków, wówczas przedmiotem oceny jest lokalna struktura społeczna i gospodarcza, oraz wskaźnikowo, jako pośrednią ocenę pozytywnie rozumianej ekspansywności samych respondentów, którzy na terenie swojej działalności dostrzegają niewykorzystany potencjał lub nie dostrzegają możliwości rozwoju. Obie te interpretacje są uprawnione i powinny być brane pod uwagę przy opracowaniu wyników badania.

Respondenci upatrują w swoich gminach przede wszystkim możliwości rozwoju usług transportowych, prac budowlanych i instalacyjnych, drobnego handlu i usług dla lokalnej ludności oraz turystyki i agroturystyki (tab. 1, rys. 1). Tylko te kierunki ekspansji przedsiębiorczości mają zdaniem większości dobre lub bardzo dobre warunki rozwoju (co najmniej 50% odpowiedzi). Warto więc zwrócić uwagę, że część z tych rodzajów działalności związana jest w dużym stopniu z ponadlokalnym popytem (usługi transportowe, budownictwo), inne mają związek ze specyficznym położeniem obszarów OPR (należą do nich obszary górskie i podgórskie Karpat i Sudetów), ale respondenci także poddają się pewnym stereotypom dotyczącym

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi [%] wójtów/burmistrzów na pytanie o warunki rozwoju działalności pozarolniczej w ich gminie według kierunku działalności (100% = 778)

Table 1. The distribution of answers [%] of mayors (of communities, districts) to the query about the condition of the development of non-agricultural activity (100% = 778).

Nazwa działalności Name of activity	Warunki rozwoju; Conditions of development				
	bardzo słabe very weak 1	słabe weak 2	przeciętne medium 3	dobre good 4	bardzo dobre very good 5
Agroturystyka Agritourism	10,2	10,2	23,1	35,1	21,4
Usługi związane z turystyką i wypoczynkiem Services related to agritourism and recreation	13,4	13,2	23,5	31,6	18,3
Usługi na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej Services related to agriculture and forestry	6,3	17,4	35,3	33,5	7,5
Skup, magazynowanie lub przechowywanie produktów rolnych Purchase, warehousing or storage of agricultural products	27,6	23,1	28,7	17,1	3,5
Prowadzenie na małą skalę przetwórstwa prod. rolnych lub leśnych Small scale processing of farm and forest products	23,7	24,2	28,0	20,4	3,7
Sprzedaż bezpośrednia produktów pochodzących z gospodarstwa Direct sales of product from own farms	13,1	20,8	35,0	25,3	5,8
Uprawa roślin na cele energetyczne i sprzedaż biomasy Cultivation of plant for energy purposes and the processing, packaging, and sale of biomass	35,5	19,8	25,1	16,3	3,3
Rzemiosło i rękodzieło Rural crafts and handicrafts	21,7	22,8	30,8	19,0	5,7
Handel i drobne usługi dla mieszkańców Commerce and small services for rural residents	3,3	10,2	30,6	44,3	11,6
Magazynowanie lub przechowywanie towarów Warehousing or storage of goods	26,1	26,7	29,6	16,1	1,5
Roboty i usługi budowlane i instalacyjne Construction and installation services	2,1	9,0	31,2	42,0	15,7
Usługi transportowe Transport services	3,7	14,3	31,5	40,0	10,5
Usługi komunalne Sanitation services	8,0	15,0	33,8	36,1	7,1
Rachunkowość, doradztwo i usługi informatyczne Accounting, advice, and IT services	13,9	21,6	33,4	25,2	5,9
Sprzedaż lub promocja produktów rolnych przez Internet Sales or promotion of agriculture products on the Internet	40,7	25,2	21,1	11,2	1,8

kierunków aktywizacji gospodarczej wsi. Niemal wszystkie strategie rozwoju lokalnego powstające na szczeblu gmin upatrują nadmiernych szans na rozwój funkcji turystycznej, występuje ona w tych dokumentach zazwyczaj razem z produkcją „zdrowej żywności” i w większości przypadków nie ma uzasadnienia w walorach środowisko-historycznych (rys. 2). Nawet w obrębie regionu Gór Świętokrzyskich występuje znaczące zróżnicowanie atrakcyjności agroturystycznej gmin (Pałka, 2004). Pokładanie nadziei w rozwoju funkcji turystycznej występuje nawet na takich obszarach, które nie posiadają atrakcyjnych terenów, obiektów świadczących usługi noclegowe i gastronomiczne, a co najwyżej jakiś obiekt, który można odwiedzić przeznaczając na to godzinę. Badania prowadzone przez Marię Bednarek-Szczepeńską (2010) z Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na terenie województwa lubelskiego ujawniły, że mimo niewielkiej liczby miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych tego regionu ich średnie wykorzystanie w roku waha się poniżej 10 noclegów na jedno miejsce. Korzystne wskaźniki dotyczą tylko gospodarstw położonych w atrakcyjnym terenie (jednocześnie las, kąpielisko wodne, w pobliżu punkty gastronomiczne itp.).

Zarazem relatywnie rzadko respondenci oceniają jako dobre warunki rozwoju dla produkcji surowców energetycznych, kierunku nowatorskiego, z którym wiązane są spore nadzieje. Podobnie nie dostrzegają warunków rozwoju drobnego przetwórstwa płodów rolnych (w tym wytwarzania produktów regionalnych), rzemiosła i rękodzieła (możliwości wykorzystania lokalnego dziedzictwa kulturowego) oraz funkcji związanej z magazynowaniem i przechowywaniem produktów, a więc działalności, dla której istotne znaczenie ma koszt powierzchni (w gminach OPR konkurencja ich wykorzystania rolniczego jest relatywnie słabsza) i poziom rozwoju infrastruktury drogowej i kolejowej (tab. 1).

Jak wcześniej powiedziano, respondenci mieli do dyspozycji skalę pięciopunktową, od 1 do 5. Średnia zaznaczonych przez nich odpowiedzi wynosi 2,9, a więc nieco gorzej niż połowa dostępnego przedziału. Można to interpretować w ten sposób, że przeciętnie respondenci dość nisko oceniają warunki rozwoju pozarolniczych funkcji w swoich gminach, a w każdym razie nie cechuje ich optymizm charakterystyczny dla wizjonerskiego podejścia i lokalnego patriotyzmu.

Oczywiście średnia ocena warunków rozwoju poszczególnych wymienionych w pytaniu kierunków jest różna, najwyższa dla działalności w zakresie budownictwa i instalatorstwa (3,6), lokalnego handlu (3,5) i agroturystyki (po 3,5) oraz usług transportowych (3,2), a więc dziedzin tradycyjnych i przynajmniej częściowo korzystających z popytu zewnętrznego w stosunku do lokalnego rynku. Jako najmniej korzystne przeciętnie oceniano warunki sprzedaży lub promocji produktów rolnych przez Internet (2,1) oraz uprawę roślin na cele energetyczne i przetwó-

stwo, konfekcjonowanie, a także sprzedaż biomasy (2,3). Niska ocena warunków rozwoju tych sektorów działalności może wynikać z lokalnego niedorozwoju infrastruktury technicznej związanej z komunikacją czy przetwarzaniem biomasy na cele energetyczne. Barię rozwoju nowych kierunków może być ograniczony dostęp i mała przepustowość sieci internetowej oraz niedostateczne kwalifikacje mieszkańców obszarów wiejskich w zakresie praktycznego wykorzystania Internetu. Uprawa roślin na cele energetyczne z uwagi na duże koszty transportu jest ściśle uzależniona od lokalnego popytu i możliwości ich przetwarzania na miejscu lub w maksymalnej odległości 30–40 km od plantacji (Ciechanowicz, Szczukowski, 2007). Brak takiej infrastruktury technicznej wyklucza daną gminę czy region z rozwoju tego kierunku. Jeśli przyjąć, że odpowiedzi stanowią rzetelną (zobiektywizowaną) ocenę istniejących warunków rozwoju społeczno-gospodarczego OPR, można uznać, że są to obszary nie tylko o niekorzystnych warunkach rozwoju rolnictwa, ale również o ograniczonych możliwościach aktywizacji wykorzystującej inne kierunki rozwoju. Oceny „słabe” (1) pojawiały się w odpowiedziach respondentów ponad dwa razy częściej [tylko w 8 punktach] niż „bardzo dobre” (5), a wśród tych ostatnich znacznie ponad połowa odnosi się do funkcji turystycznej oraz do transportu i budownictwa (a więc tych dziedzin, które w znacznej części korzystają z popytu występującego poza gminą). Z drugiej strony, jeśli przyjąć, że odpowiedzi stanowią pośrednią charakterystykę poglądów respondentów - nasuwa się wniosek, że w większym stopniu skupiają się oni na doraźnym administrowaniu powierzonym im przez wyborców terenem niż na tworzeniu wizji jego aktywizacji.

Osiągnięty poziom rozwoju funkcji alternatywnych wobec rolnictwa przez gminy OPR w ocenie wójtów/burmistrzów

Drugie pytanie ankiety zbudowane było analogicznie do pytania poprzedniego, dotyczyło jednak nie warunków, ale osiągniętego poziomu rozwoju. Można je rozumieć jako autonomiczną ocenę poziomu rozwoju danej funkcji albo jako stopień wykorzystania potencjalnych warunków lokalnych, co znacznie utrudnia analizę danych. Ponadto ocena „1” oznacza „brak danej działalności”, a ocena istniejącej działalności ograniczona jest do czterech punktów skali, od 2 do 5. Można jednak przyjąć upraszczające założenie, że ocena „brak” (1) jest najniższym stopniem pomiaru, wówczas obie skale stają się bardzo podobne, pięciopunktowe, o narastającej ocenie zjawiska.

Dokonana przez respondentów ocena stopnia rozwoju wymienionych w ankiecie możliwych działalności pozarolniczych okazała się bardzo surowa. Najwyższa ocena (5) pojawiała się najrzadziej, w ogólnej liczbie odpowiedzi stanowiła zaledwie 2,5% (tab. 2, rys. 1). Warto zwrócić

Tabela 2. Rozkład odpowiedzi [%] respondentów na pytanie o poziom rozwoju działalności alternatywnej wobec rolnictwa (100% = 778)
 Table 2. The distribution [%] of responses to the question about the level of development of non-agricultural activity (100% = 778).

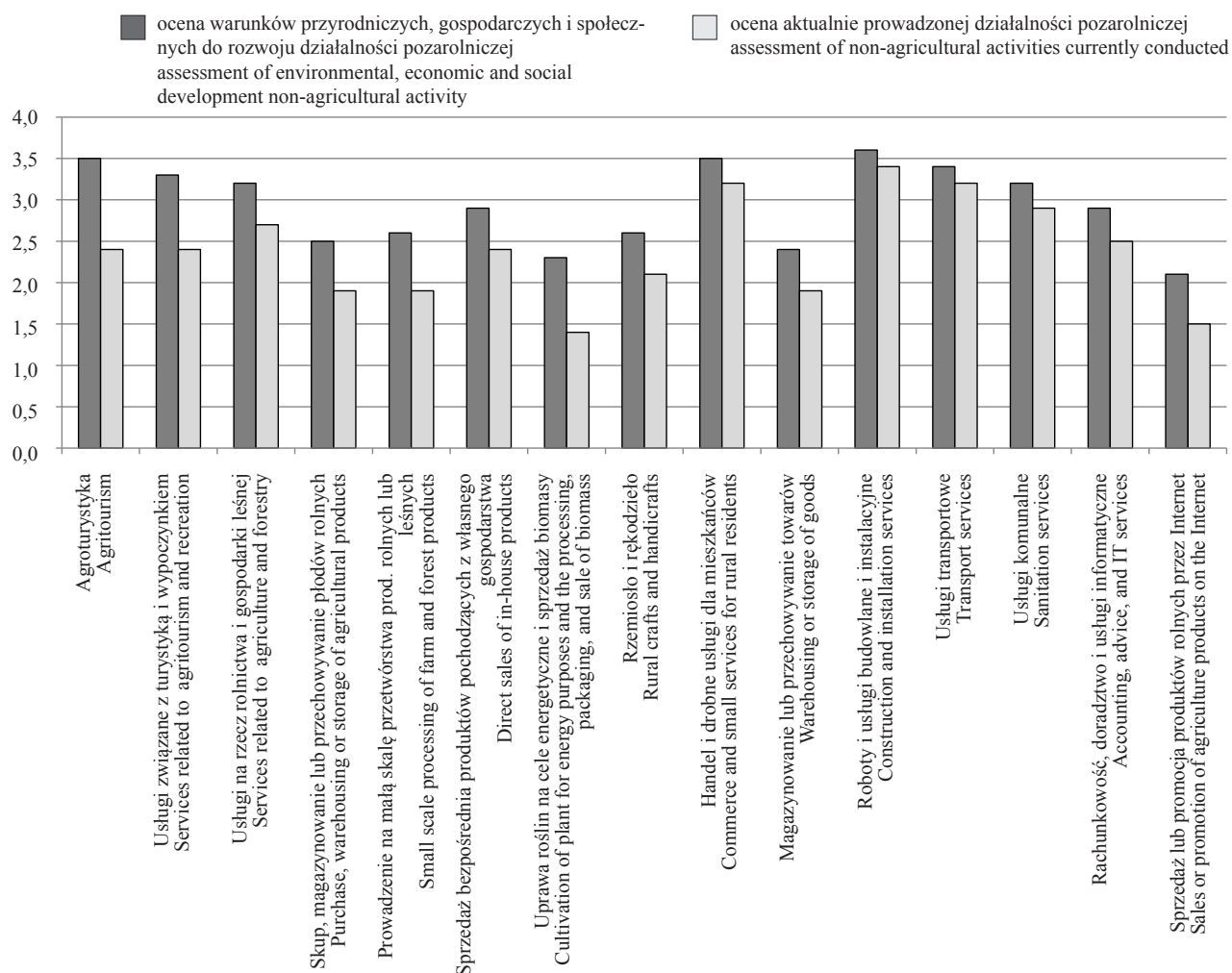
Nazwa działalności Name of activity	Poziom rozwoju; Level of development				
	brak lack 1	słaby weak 2	średni medium 3	dobry good 4	bardzo dobry very good 5
Agroturystyka Agritourism	20,6	40,7	21,7	13,9	3,1
Usługi związane z turystyką i wypoczynkiem Services related to agritourism and recreation	20,4	39,5	23,0	13,9	3,2
Usługi na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej Services related to agriculture and forestry	6,4	35,6	38,6	18,0	1,4
Skup, magazynowanie lub przechowywanie produktów rolnych Purchase, warehousing or storage of agricultural products	36,8	39,2	18,1	5,0	0,9
Prowadzenie na małą skalę przetwórstwa produktów rolnych lub leśnych Small scale processing of farm and forest products	39,1	40,7	16,3	3,5	0,4
Sprzedż bezpośrednia produktów pochodzących z własnego gospodarstwa Direct sales of in-house products	13,1	44,1	30,0	11,3	1,5
Uprawa roślin na cele energetyczne i sprzedaż biomasy Cultivation of plant for energy purposes and the processing, packaging, and sale of biomass	65,4	29,1	3,7	1,8	0,0
Rzemiosło i rękodzieło Rural crafts and handicrafts	27,5	47,3	18,3	5,9	1,0
Handel i drobne usługi dla mieszkańców Commerce and small services for rural residents	2,6	20,7	40,1	31,6	5,0
Magazynowanie lub przechowywanie towarów Warehousing or storage of goods	39,5	37,3	17,7	5,1	0,4
Roboty i usługi budowlane i instalacyjne Construction and installation services	1,8	13,8	36,9	38,7	8,8
Usługi transportowe Transport services	2,7	20,4	35,2	35,1	6,6
Usługi komunalne Sanitation services	8,4	26,1	32,5	29,0	4,0
Rachunkowość, doradztwo i usługi informatyczne Accounting, advice, and IT services	16,6	37,3	28,8	15,3	2,0
Sprzedż lub promocja produktów rolnych przez Internet Sales or promotion of farm products on the Internet	61,7	30,2	6,0	1,8	0,3

uwagę, że najczęściej odnosiła się do działalności określonych jako „roboty i usługi budowlane i instalacyjne” (8,8% odpowiedzi) i „usługi transportowe” (6,6%). Jeśli weźmiemy pod uwagę łącznie odpowiedzi 4 i 5, a więc stopień rozwoju dobry i bardzo dobry – stanowią one 17,9% ogółu, a w przypadku wymienionych wyżej dwóch najlepiej rozwiniętych (zdaniem respondentów) kierunków – 47,5 i 41,7%. Na drugim biegunie skali (brak tego rodzaju działalności) znalazło się aż 24,2% odpowiedzi, a łącznie (1 i 2 punkty, a więc brak działalności lub bardzo słabo rozwinięta) aż 57,6% (tab. 2).

Ocena poziomu rozwoju działalności traktowanej jako alternatywna w stosunku do rolnictwa dokonana przez respondentów jest więc bardzo zła, zwłaszcza że dotyczy

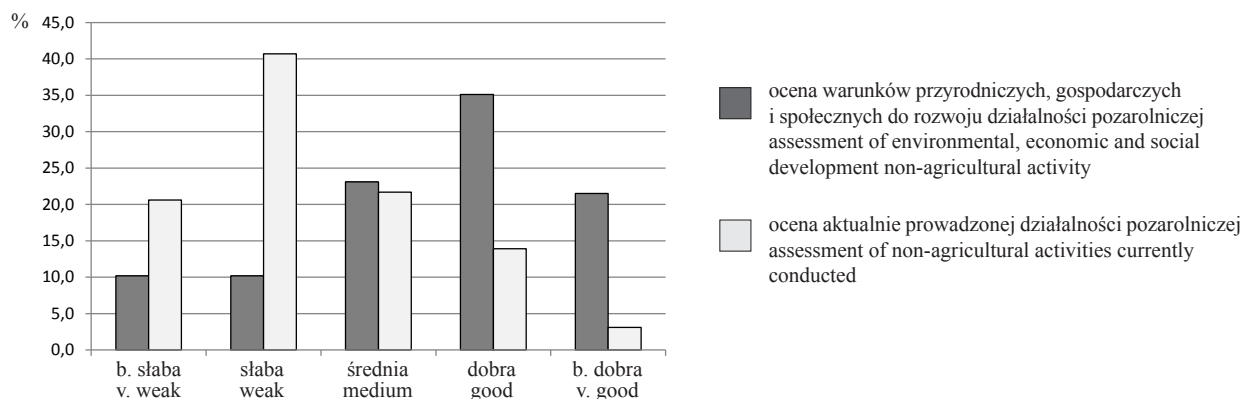
obszarów problemowych rolnictwa, a więc takich, które w pierwszej kolejności powinny poszukiwać możliwości pozyskiwania dochodów spoza rolnictwa. Nie można też pominąć faktu, że jest to ocena dokonana przez wójtów/burmistrzów, a więc osoby mające wpływ na lokalną politykę gospodarczą choćby przez organizowanie szkoleń, pokazów itp.

Bardzo niska ocena poziomu rozwoju działalności alternatywnej wobec rolnictwa może jednak być interpretowana także jako wyraz wysokich oczekiwań respondentów w stosunku do terenu, którym administrują. Warto więc zauważyć, że mimo krytycznej oceny warunków przyrodniczych, gospodarczych i społecznych rozwoju swojej gminy większość respondentów wskazała, że osiągnięty poziom

Rysunek 1. Średnia ocena (w skali 5-punktowej) warunków przyrodniczych, gospodarczych i społecznych i poziomu rozwoju działalności pozarolniczej. Badania ankietowe przeprowadzono w latach 2011/2012

Figure 1. Average rating (on a 5-point scale) of environmental, economic and social conditions and the level of non-agricultural activity. The survey was conducted in 2011/2012.

Rysunek 2. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczących oceny warunków przyrodniczych, gospodarczych i społecznych rozwoju agroturystyki oraz aktualnego stanu jej rozwoju w gminach OPR w Polsce. Badania ankietowe przeprowadzono w latach 2011/2012

Figure 2. The distribution of responses for the assessment of environmental, economic and social agritourism development and the current state of its development in the communities of PAA in Poland. The survey was conducted in 2011/2012.

rozwoju jest niższy niż pozwalają na to istniejące uwarunkowania. W przypadku znakomitej większości odpowiedzi średnia ocena warunków rozwoju była wyższa niż średnia ocena poziomu rozwoju wymienionych alternatywnych wobec rolnictwa kierunków aktywności gospodarczej. Potwierdza to mediana rozkładu wartości średniej policzonej z oceny warunków rozwoju poszczególnych kierunków działalności, wynosi ona 3,0, a dla obecnego ich poziomu rozwoju – 2,3. Zaledwie w przypadku 129 respondentów (16,6% badanych) ocena poziomu rozwoju była wyższa niż warunków dla niego, a więc, jak można sądzić, według tych respondentów możliwości rozwoju gminy przy obecnych uwarunkowaniach zostały wyczerpane.

Respondenci w ankiecie wskazali również główne bariery rozwoju działalności alternatywnej, do których zaliczyli brak środków finansowych (wymienia je 82,4% badanych), słaby popyt lokalny na potencjalną produkcję i usługi nowych firm (47,2% badanych), brak inicjatywy ze strony mieszkańców w podejmowaniu prób uruchomienia nowych przedsięwzięć gospodarczych (41,2%).

PODSUMOWANIE

Ankieta przeprowadzona wśród wójtów/burmistrzów gmin zaliczonych do OPR wymaga szczególnej ostrożności przy interpretacji odpowiedzi. Można je rozumieć dwójako, jako opis rzeczywistości, ale również jako informację o sposobie postrzegania tej rzeczywistości przez respondentów. Nie oznacza to jednak, że nie niesie ona żadnej wiedzy, problem sprowadza się tylko do tego, na ile wiedza ta jest zobiektywizowana, a na ile stanowi subiektywny obraz rzeczywistości widziany przez władze lokalne.

Niezależnie od tego, którą interpretację przyjmie się jako bardziej realną, zauważyć można kilka prawidłowości. Poziom aktualnego rozwoju funkcji alternatywnych w stosunku do rolnictwa na obszarach zaliczonych do OPR jest niesatysfakcjonujący, co więcej, największe oczekiwania w tym zakresie łączone są z takimi kierunkami rozwoju, które poszukują popytu poza granicami gminy. Zarówno zlokalizowane na wsi firmy transportowe, jak i budowlane rozwijają się w znacznym stopniu w oparciu o zamówienia na ich działalność pochodzące z zewnątrz. Szczegółowa analiza działalności turystycznej wykazała znaczące dysproporcje w ocenie potencjalnych warunków i aktualnego stanu rozwoju. W ocenie respondentów bardzo dobre i dobre warunki dla takiej działalności występują w 56,6% gmin, natomiast bardzo dobrą i dobrą ocenę stopnia jej aktualnego rozwoju wystawiło zaledwie 17,0% gmin, czyli ponad 3 krotnie mniej (rys. 2). Pomijając gminy obszarów wybitnie turystycznych, oczekiwanie na korzyści związane z rozwojem agroturystyki i turystyki wiejskiej mogą okazać się nadmierne.

Analizując wszystkie badane rodzaje działalności alternatywnej wobec rolnictwa należy stwierdzić znaczące

różnice w ocenie potencjalnego i aktualnego stanu rozwoju, co wskazuje na niewykorzystany jeszcze i dostrzegany przez administrację potencjał obszarów problemowych.

Fakt zaliczenia gminy do OPR oznacza, że odchodzenie od dominującej roli rolnictwa w gospodarce lokalnej jest w pełni uzasadnione, powinno stanowić priorytet w działaniach władz lokalnych. Odpowiedzi na ankietę zdają się sugerować, że władze te skupiają się jednak w większym stopniu na sprawach bieżących niż poszukiwaniu nowych możliwości i tworzeniu wizji rozwoju. Wskazują na to odpowiedzi respondentów na pytanie o lokalne warunki rozwoju nierolniczych działalności gospodarczych, które oceniają jako raczej słabe. Władze lokalne za główną przeszkodę rozwoju działalności alternatywnej uważają brak środków finansowych, którą wymieniło aż 82,4% badanych. Bariery wymieniane na kolejnych miejscach to słaby popyt lokalny na potencjalną produkcję i usługi nowych firm i brak inicjatywy ze strony mieszkańców w podejmowaniu prób uruchomienia nowych przedsięwzięć. Respondenci dostrzegają również słabe rozeznanie mieszkańców w zakresie możliwości uzyskania wsparcia finansowego (36,6% badanych), nie zauważając jednak, że upowszechnianiem informacji o takich możliwościach między innymi powinny zajmować się właśnie władze lokalne. Uzyskane wyniki badań wskazują na potrzebę przygotowania nowego impulsu rozwoju działalności alternatywnej na obszarach OPR, np. w postaci priorytetowych kierunków rozwoju bazujących na lokalnym potencjale, rozbudowie niezbędnej infrastruktury technicznej, tworzeniu regionalnych instrumentów finansowych w ramach PROW i polityki spójności oraz podnoszeniu świadomości społecznej poprzez różnego rodzaju szkolenia, publikacje itp.

PIŚMIENNICTWO

- Bański J., 2007.** Geografia rolnictwa Polski. Polskie Wyd. Ekon.
- Bednarek-Szczepańska M., 2010.** Rola podmiotów lokalnych w rozwoju turystyki wiejskiej na wybranych obszarach Lubelszczyzny. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, praca dokt., maszynopis.
- Ciechanowicz W., Szczukowski S., 2007.** Paliwa i generatory energii wspólnot wodorowych. Oficyna Wyd. WIT, Warszawa.
- Jadczyzyn J., 2009.** Regionalne zróżnicowanie obszarów problemowych rolnictwa (OPR) w Polsce. IUNG Puławy, Instr. upowszech. 163.
- Jadczyzyn J., Rosner A., 2013.** Próba charakterystyki społeczno-ekonomicznej obszarów o cechach niekorzystnych dla rozwoju funkcji rolniczej. *Wiś Rol.*, 3: 75-92.
- Krasowicz S., Kopiński J., 2006.** Wpływ warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych na regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce. *Studia i Raporty IUNG-PIB*, 3: 81-99.
- Krasowicz S., Kuś J., 2006.** Regionalne zróżnicowanie produkcji roślinnej w Polsce na tle warunków przyrodniczych i ekonomiczno-organizacyjnych. *Wiś Jutra*, 2006, 6: 3-5.

- Kuś J., Jończyk K., Kamińska M., 2001.** Regionalne zróżnicowanie produkcji rolniczej w latach 1988-1998. *Pam. Puł.*, 124: 263-271.
- Palka E., 2004.** Użytkowanie turystyczne obszarów przyrodniczo cennych na przykładzie regionu Gór Świętokrzyskich. Wybrane problemy rozwoju regionalnego. *Prace Instytutu Geografii Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach*, 11: 51-62.
- Poczta W., Bartkowiak N., 2012.** Regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce. *J. Agribusiness Rural Develop.*, 1(23): 95-109.
- Witek T., Górski T., Kern H., Żukowski B., Budzyńska K., Filipiak K., Fiuk M., Strzelec J., 1993.** Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski wg gmin. *Suplement, A – 57*, Puławy, 1994.

J. Jadczyzyn, A. Rosner

THE POSSIBILITIES AND DIRECTIONS OF ECONOMIC ACTIVATION
IN AGRICULTURAL PROBLEM AREAS
IN POLAND IN THE OPINION OF LOCAL AUTHORITIES

Summary

In the communities with agricultural problem areas, a survey was carried out among local authorities (mayors, commune administrators) on local conditions for the development of non-agricultural activity and the current level of these economic activities. The survey results revealed that the respondents perceive the non-agricultural potential of their communities as relatively low. They argue that there could be some increase in the scale of operations in such traditional activities as agritourism, tourism and external demand (transport, construction), while innovative developments, such as the production of energy, the initial processing of agricultural products, or activities based on local cultural heritage are viewed with suspicion. The respondents indicated the lack of financial resources, information and initiatives of inhabitants as the main barriers to the development of non-agricultural activities.

key words: problem areas in agriculture, conditions of development, non-agricultural activities, level of development